

5.2. Тоталният модернизъм: от комунизъм към сталинизъм

Революционната (преобразуващата действителността) нагласа в изкуството на модернизма от 20-те години намира опори в осъществяването на марксовите идеи в Русия след съветската революция. И наистина, ако модернистичното изкуство започва преди всичко с кубистите и символистите и изхожда от формулата на Артюр Рембо "changer la vie" (промяната на живота), то неизбежно ще открием близостта ѝ с марксистката формула "преобразуване на света"¹. Съветската революция е амбициозен опит за осъществяването на социалистическата идея по модернистки път - чрез *tabula rasa*. А социалистическата практика - опит за възраждането на модернизма (като рационализиран радикализъм).

Болшевишкият политически проект: Ленин

За да разберем същността на болшевишкия политически проект, не е достатъчно само да изходим от общото състояние на духовете в Европа по време и след Първата световна война. Необходим е поглед и към състоянието на международната социалдемократия, към конфликтите и противоречията в нея от онова време. Най-съществено изглежда е обяснението на причините за схизмата в международното работническо движение, представяно политически от II интернационал и неговите секции - схизма, която задълго ще маркира развитието на политическия дебат на левицата.

В първото десетилетие на XX в. се очертават две линии на напрежение в социалистическата левица - носител на радикален проект за обществено преустройство в глобален мащаб. От една страна, става дума за един непрекъснат процес на интеграция на работническото движение в обществените структури: извоювани са редица социално-икономически и политически права, новосъздадените социалдемократически партии постигат първите си политически успехи на общонационалните избори, движението се разраства в световен мащаб. Но тази реална интеграция, често извоювана с цената на множество борби, влиза в нарастващо противоречие с радикалния проект за социализъм - за премахване на експлоатацията и нейната основа (частната собственост) и държавата. Противоречието между обективната интеграция и антисистемността постепенно минира Интернационала. От друга страна се осъществява (в духа на общата логика на европейското развитие) "национализиране" на социалистическия проект и неговите носители. На преден план все повече застават национални проекти, които все по-трудно се вметват в глобалния проект за обществена промяна. Напрежението между националното изкушение (необходимостта от вписване на социалистическия проект в националната действителност) и интернационалните общи цели (необходимостта от съгласуваност като предпоставка за успеха на проекта) също минира единството на Интернационала.

Непосредствено преди войната тези две противоречия се концентрират във въпроса за отношението към войната - Интернационалът не успява да ѝ противодейства. Въпросът за това, какво следва да бъде поведението на социалдемократията пред лицето на подготвяната война, разделя "социалпатриотите" и "интернационалистите". В хода на войната възраждането на интернационалното обединение на социалдемократите става с фактическата изолация на "социалпатриотите" и дебатът по основните проблеми протича в средата на самите "интернационалисти" - между "радикалните интернационалисти" (левите, болшевиките) и "умерените интернационалисти" (десните и центристите около Кауцки). Радикалите обявяват своята формула за "превърщането на империалистическата война в гражданска" (Ленин), докато умерените издигат пацифистки идеи за умиротворяване на света с масов народен натиск срещу правителствата.

Конфликтът се засилва след съветската революция от 1917 г. Отношението към нея се превръща във вододел, в основа на последвалата схизма. За болшевиките революцията е началото на победоносната гражданска война срещу световната буржоазия и неуспешният опит на конната армия на Будапешт да шурмува Варшава в хода на съветско-полската война през 1920 г. е само

¹ Cassou, J. *Panorama des arts plastiques contemporains*. P., 1960, p. 554.

иллюстрация на това намерение. За умерените съветската революция е "национална", оправдана само за Русия, но не и детонатор на световната революция. Във всеки случай през 1918-1920 г. международната социалдемократия е изцяло в парадигмата за световната революция. Но докато Ленин обосновава, че тази революция ще започне именно в "най-слабото" звено на световната система на империализма (1915 г.), то за Кауцки продължава да е в сила марксовата формула за началото на световната революция в най-развитите страни. По това време болшевиките наричат центристите "опортюнисти", а центристите наричат болшевиките "авантюристи". Разликата като че ли е единствено във времето и мястото на Началото.

Началото е другото име на Революцията. Революцията става онзи централен термин в болшевишкия обществен проект, който заема мястото на монарха в Средновековието или на нацията - в Новото време. Организацията на революцията се превръща във възлов момент на болшевизма. И Ленин е онзи, който най-разгърнато развива в политическата теория този проблем.

Още след Руската революция през 1905 година Ленин се заема да разработи стройна теория за организацията и провеждането на революцията - с други думи той се заема с теоретизирането и практическото осъществяване на рационализацията на масовото действие. Основно понятие в Лениновата политическа теория е Партията. Партията се третира като "авангард на работническата класа" - т. е. събира в единна воля революционния устрем на новия месия, на пролетарията. Партията е едновременно организатор на движението (Ленин казва, че без политическа организация пролетариатът е нула като политическа сила) и възпитател (именно партията осъществява необходимата връзка между революционната теория и пролетарското движение).

При това става въпрос не просто за партия (както у Маркс, според който комунистите не са нещо отделно от движението), а за "партия от нов тип", способна да изведе движението до победен край. Партията от нов тип от самото си начало е замислена като единствен инструмент на Революцията, като организация, предназначена именно за завоюване на политическата власт с мирни и немирни средства. Новата партия е едновременно "кадрова" (съставена от професионални революционери, които изцяло се посвещават на делото) и "масова" (способна да ръководи масовото движение). Необходимостта от "единство на волята" изисква строга централизация (демократически централизъм), готовност за бърза промяна на тактиката, за едновременно водене на легална и нелегална дейност, "чистота на редовете" (т. е. включва само и единствено изпитани революционери). При това количеството не е от значение. "Дайте ми организация от революционери и аз ще преобърна света", перифразира Ленин Галилей.² Всички тези черти на новата партия влизат в т. нар. "21 условия за приемане в Коминтерна" - неразривна част от учредителните документи на новия Интернационал през 1919 г. При това новата партия се мисли не просто като организация на революционери, но като прототип на новото общество, на новите отношения между хората.

Вторият момент в Лениновата политическа теория за революцията е теорията за империализма. Империализмът за Ленин е последната фаза на капитализма, преддверието на социалистическата революция.³ При това основна негова характеристика е неравномерното му развитие, което означава, че революционният преврат е възможен именно в "най-слабото звено" на световната система на империализма. В анализите на Ленин през време на войната това е именно Русия. В спор с други социалдемократи, като Плеханов и Кауцки, той развива тази идея. Но по това време става въпрос именно за революция, а не за завършен социализъм (това е важно с оглед на споровете в Съветския съюз през 20-те години). На Ленин принадлежи и идеята за "прерастването на буржоазно-демократичната революция в социалистическа".⁴ Очевидно е, че в царска Русия на дневен ред е именно демократичната революция, която да постави основите на модернизацията на руското общество по европейските стандарти. Но за Ленин е важно да обоснове готовността на

² Най-разгърнато тази теория виждаме в "Какво да се прави" на В.И. Ленин, един текст от 1905 г., но идеята пронизва повечето Ленинови текстове.

³ През 1916 г. Ленин публикува брошурата "Империализмът като висш и последен стадий на капитализма".

⁴ В други текстове това "прерастване" се нарича също така "перманентна революция". "Перманентната революция" не е постоянна, в смисъл на безспирно разпростираща се по света революция, а постоянно задълбочаваща се революция, достигаща в крайна сметка до социалистическа революция.

Русия за пролетарска революция и затова прави важното заключение, че в епохата на империализма единствената революционна сила е пролетариатът, поради което съществуват възможности за прерастването на демократичната революция в социалистическа под пролетарската хегемония.

Осъществяването на съветската революция през 1917 г. като че ли дава право на Ленин в споровете с неговите опоненти из средите на международната социалдемократия. Въпросът е обаче какво да се прави със завоюваната власт. Единственият смисъл може да бъде само и единствено осъществяването на проекта на Маркс. Нещо повече, колкото по-бързо и по-успешно стане това, толкова повече основание ще има да се каже, че Ленин не е сгрешил или избързал с революцията. Защото именно това са основните аргументи на Карл Кауцки или Ото Бауер, когато обвиняват болшевиките във волунтаризъм.

И съветското правителство се заема с ускорени темпове да реализира проекта. Така нареченият "военен комунизъм", установен в съветска Русия след лятото на 1918 г. и съществувал като система до 1921 г., има своите причини не толкова в извънредната обстановка на гражданската война и чуждестранната военна интервенция, колкото в самата доктрина. Налице е опит да се осъществи в хода на революцията един "завършен комунизъм".

През март 1918 г., няколко месеца преди началото на гражданската война и много преди чуждата интервенция, Ленин пише бележки към проектопрограмата на РКП /б/ за нейния VII извънреден конгрес. В тези няколко странички е начертана цялостна програма за бърза комунизация на страната, която предвижда:⁵

- принудително обединяване на цялото население в потребително-производствени комуни;
- неотклонни, системни мерки за (преминаване към Massensplisung) заменяне на индивидуалното домакинство в отделните семейства с общо хранене на големи групи семейства;
- пълно осъществяване на всеобща трудова повинност;
- "без да премахваме (временно) парите и без да забраняваме отделни сделки на покупко-продажба между отделните семейства... въвеждане на потребително-работнически (бюджетни) книжки...";
- изграждане на система на управление, в която всеки задължително участва в управлението.

Във всеки случай става дума за проект за едно общество без пазар (без частна собственост и експлоатация, без стокова размяна, общество на непосредствено обществения труд) и без държава (Съветите като форма на самоорганизация и самоуправление, комунистическата партия като организатор на преобразованията, постепенно разтваряща се в обществото).

Модернизъмът в Русия, на Изток, се възприема чрез революцията, със закъснение, и достигането до логичния му завършек в политиката става по-бързо, в концентриран вид. За Изтока модернизъмът продължава да има революционен (преобразуващ, рушащ традицията) характер, но масовото му възприемане става в момент, когато на Запад модерният дух вече е в криза. Именно това противоречиво единство на революционност и закостенялост на модернизма бележи първите следреволюционни години. И в тази борба на двете начала побеждава втората - по ред стечения на обстоятелствата и не на последно място поради това, че след гражданската война масовата социална база на революцията се променя, сменено е нейното активно ядро, активизъмът е "поет" от онези социални слоеве, които са податливи на харизмата на вождя. Политическият модернизъм достига логичния си край - Сталиновата система.

Парадоксално, но още приживе Ленин се отказва от комунистическия експеримент. След метежа в Кронщад (1921 г.) и X конгрес на РКП /б/ Ленин разбира, че "въвеждането на комунизма" не успява, а обществото не го приема. Преоценката е във въвеждането на Новата икономическа политика (НЭП). В текстовете на Ленин от 1921 - 1922 г. става ясно, че комунизъмът е невъзможен без участието на заинтересованите маси, че той не може да се "въведе" насилствено против волята им, затова трябва "да се отстъпи". Смишълът на отстъплението не в отказ от крайните цели (само те легитимират властта на болшевиките); новата цел е цивилизоването на Русия (според Ленин една пролетарска власт по-лесно ще цивилизова Русия, отколкото една буржоазна). В последните си писания, непосредствено преди да се парализира окончателно, Ленин пише: "Ако за създаването на социализма се изисква определено равнище на културата..., защо ние да не можем да почнем изпърво с извоюването по революционен път на предпоставките за това определено равнище, а след

---

⁵ Вж. Ленин. *Съчинения*, т. 36, с. 71-72.

това вече, върху основата на работническо-селската власт и съветския строй, да започнем да догонваме другите народи.⁶

Според тези последни текстове на Ленин цивилизоването означава възраждане на производството, натрупване на капитал, нарастване на общественото богатство или с една дума - връщане към пазарните механизми на икономиката. Но и тук Ленин следва стриктно логиката на Маркс - пазарните елементи изискват "повече държава", засилване на пролетарската диктатура. Ленин предлага по-строги наказателни мерки в Наказателния кодекс, дори трудовите провинения да преминат от гражданското към наказателното право; крайни наказания за лентяйство, вредителство, недисциплинираност, защото работническата класа се оказва недостатъчно съзнателна.

Така създаденото съветско общество през 20-те години е своеобразен хибрид на пролетарска диктатура и пазарни елементи, което Ленин нарича "държавен капитализъм", в който пролетарската държава е главният капиталист.

Последните писания на Ленин показват песимизъм и отчаяние. Комунистическият проект в Русия той смята за пряко свързан със световната революция, която обаче не започва. За Ленин комунизмът продължава да бъде мислим единствено като световен проект, а Съветска Русия е само отправната точка за световната революция.

---

⁶ Ленин. *За нашата революция* (Януари 1923 г.). В: Избрани съчинения в два тома, т. 2, с. 822.